

Προϊστορικό Σπήλαιο Θεόπετρας

Στα δυτικά της εθνικής οδού Τρικάλων - Ιωαννίνων, 3χλμ πριν από τα Μετέωρα, ορθώνεται πάνω από το χωριό Θεόπετρα ένας βραχώδης ασβεστολιθικός όγκος, στη βορειοανατολική πλευρά του οποίου βρίσκεται το ομώνυμο σπήλαιο. Πρόκειται για τη δυτικότερη προϊστορική θέση της θεσσαλικής πεδιάδας, που βρίσκεται στους πρόποδες της οροσειράς Χάσια, η οποία αποτελεί και το φυσικό όριο μεταξύ Θεσσαλίας και Ηπείρου.

Το σπήλαιο βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 100 μέτρα από την επιφάνεια της πεδιάδας και 280 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας. Μπροστά από το σπήλαιο ρέει ο ποταμός Ληθαίος, παραπόταμος του Πηνειού.

Είσοδος Σπηλαίου

Η είσοδος του σπηλαίου είναι αψιδωτή με διαστάσεις 17 x 3 μέτρα, ενώ ο κύριος θάλαμός του, περίπου τετράγωνος με μικρές πλευρικές κόγχες, έχει έκταση 500 τετραγωνικά μέτρα.

Ο σχηματισμός του ασβεστολιθικού βράχου της Θεόπετρας τοποθετείται στην ανώτερη Κρητιδική περίοδο (137.000.000 - 65.000.000 χρόνια από σήμερα). Η δημιουργία του σπηλαίου είναι κατά συνέπεια μεταγενέστερη της παραπάνω ηλικίας. Το σπήλαιο άρχισε να κατοικείται κατά τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή (η οποία αρχίζει περίπου πριν 130.000 χρόνια).

Αρχαιολογική και Επιστημονική Σπουδαιότητα

Το σπήλαιο αυτό είναι το πρώτο που ανασκάπτεται στη Θεσσαλία και το μόνο μέχρι στιγμής σε όλη την Ελλάδα με συνεχείς ανθρωπογενείς επιχώσεις που ξεκινούν από τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή και φθάνουν μέχρι το τέλος της Νεολιθικής (3000 π.Χ.). Η επιστημονική σπουδαιότητα του σπηλαίου κρίνεται ως πολύ σημαντική για την προϊστορία όλου του Ελλαδικού χώρου καθώς, όπως σημειώνουν οι αρχαιολόγοι, είναι ένα από τα λίγα σπήλαια

στην Ελλάδα με τόσο μεγάλο εύρος επιχώσεων που καλύπτουν την εξέλιξη του ανθρώπου σε μία περίοδο πολύ καθοριστική για την εξέλιξή του, δηλ. της μετάβασης από τον Νεότερνταλ στο Χόμο Σάπιενς. Η σημαντικότητα της χρονολογικής αυτής συνέχειας έγκειται στο γεγονός ότι για πρώτη φορά μπορούμε στον ελλαδικό χώρο να δούμε τη μετάβαση από τον Παλαιολιθικό στο Νεολιθικό τρόπο ζωής.

Τα δεδομένα των ανασκαφών κατατάσσουν τη Θεόπετρα ως μία από τις περισσότερο χρονολογημένες θέσεις στην Ελλάδα και δίνει τις παλαιότερες ηλικίες. Οι ανασκαφές «ήρθαν να επιβεβαιώσουν την προς τα πίσω άρρηκτη συνέχεια του Νεολιθικού Πολιτισμού στη Θεσσαλία και να αποδείξουν με τα σχετικά ευρήματα πως και η καθιέρωση της καλλιέργειας και η κεραμική τεχνολογία υπήρξαν το αποτέλεσμα προσπαθειών πολλών χιλιετιών, που μετέτρεψαν το άγριο σε καλλιεργημένο και τον πηλό σε κεραμική».

Το σπήλαιο κατοικήθηκε μέχρι και τη Νεολιθική Εποχή και οι επιστήμονες συμπεραίνουν ότι κατά τη διάρκεια «όλων αυτών των χιλιετιών είναι πολύ πιθανό ότι άλλαξε και ο ανθρωπίνος τύπος που ζούσε στην περιοχή, αφού από άλλες θέσεις της Ευρώπης είναι γνωστό ότι ο άνθρωπος *Homo Sapiens Neanderthalensis* χάνεται μετά τα 40.000 χρόνια περίπου και εμφανίζεται ο σημερινός σύγχρονος άνθρωπος *Homo Sapiens Sapiens*».

Ευρήματα ανασκαφής

Μεταξύ άλλων, στο σπήλαιο βρέθηκαν λίθινα εργαλεία Παλαιολιθικής - Μεσολιθικής και Νεολιθικής Εποχής, κεραμικά ευρήματα Νεολιθικά, οστέινα εργαλεία, κοσμήματα από όστρεο, ένα μοναδικό για τον ελλαδικό χώρο χρυσό κόσμημα της Παλαιολιθικής, της Μεσολιθικής και της Νεολιθικής περιόδου, καθώς και τα περίφημα ανθρωπίνα αποτυπώματα της Θεόπετρας που χρονολογούνται στα 130.000 χρόνια πριν από σήμερα και αποτελούν σπανιότατο εύρημα όχι μόνο για τον ελλαδικό αλλά και για τον ευρωπαϊκό χώρο.

Το 1990-91 βρέθηκαν τα υπολείμματα δύο ανθρωπίνων σκελετών. Ο πρώτος είναι ένας γυναικείος σκελετός της Μεσολιθικής εποχής (7.500-8.500 ετών) και θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός για τους επιστήμονες. Αν και είναι γνωστή η κατοίκηση του ελλαδικού χώρου αυτή την εποχή, τα σκελετικά ευρήματα σπανίζουν. Ένας ακόμη σκελετός αυτής της περιόδου έχει βρεθεί στο Φραγθί της Αργολίδας. Ο δεύτερος είναι ένας ανδρικός άνω-παλαιολιθικός (14.500 ετών), του οποίου διασώθηκε δυστυχώς μόνο ο κρανιακός του θόλος. Εξαιρετικό ενδιαφέρον

παρουσιάζουν, επίσης, τρία στρώματα σκληρών ιζημάτων που παρεμβάλλονται στις επιχώσεις του σπηλαίου και που, σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, αντιπροσωπεύουν πιθανότατα εποχές παγετώνων στη Θεσσαλία. Αποτέλεσαν μήπως ξεχωριστή φυλή οι άνθρωποι που αναζητούσαν ασφάλεια στον προστατευόμενο χώρο των κοιλωμάτων της γης; Οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι τα σπήλαια λειτουργούσαν ως καταφύγια για ορισμένες "κοινωνικές" ομάδες που, όμως είχε τον ίδιο πολιτισμό με τους ανθρώπους που κατοικούσαν εκτός σπηλαίων, στις ανοιχτές πεδιάδες. Η επιστήμη δεν έχει ακόμη διευκρινίσει αν τα σπήλαια λειτουργούσαν ως μόνιμη ή περιστασιακή κατοικία.

Τα παλαιότερα αποτυπώματα στην Ελλάδα!

Τα αποτυπώματα αποτελούν ίσως ένα από τα πιο εντυπωσιακά ευρήματα των ανασκαφών στο σπήλαιο, γιατί είναι ζωντανή μαρτυρία της κατοίκησης του σε εποχές τόσο μακρινές που εξάπτουν την φαντασία. Βρέθηκαν δύο αποτυπώματα που όπως έδειξαν οι επιστημονικές μετρήσεις και αναλύσεις ανήκουν σε δύο παιδιά. Ενδιαφέρον είναι και το εξής στοιχείο: τα αποτυπώματα έχουν γίνει από αριστερά πόδια. Πως εξηγείται αυτό; Μάλλον δεν υπάρχει προς το παρόν τεκμηριωμένη ερμηνεία. Μόνον υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Ίσως το αργιλώδες δάπεδο της σπηλιάς και οι συγκυρίες να "βοήθησαν" στην αποτύπωση μόνο των συγκεκριμένων ιχνών.

"Πατάμε επί βημάτων άλλων", σημείωσε εύστοχα στην ομιλία της προς το συνέδριο για το σπήλαιο της Θεόπετρας που έγινε πριν μερικά χρόνια, η έφορος Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, Δρ. Βιβή Βασιλοπούλου. "Στην εποχή που ανθρώπων απάντων μέτρο είναι το χρήμα, η Θεόπετρα από την πλευρά της μας ξαναφέρνει στο ξεχασμένο απάντων χρημάτων μέτρον ο άνθρωπος", υπογράμμισε.

Η κ. Κυπαρίσση θα σταθεί στη μελέτη των παιδικών πελμάτων με τη μέθοδο της θερμοφωταύγειας, που ανεβάζει τις ηλικίες στα 110.000-135.000 χρόνια πριν από σήμερα. Λόγω της ηλικίας του στρώματος όπου βρέθηκαν τα αποτυπώματα και λόγω της μουστέριας τεχνολογίας των λίθινων εργαλείων που βρέθηκαν στο αντίστοιχο στρώμα και κατά κανόνα αποδίδονται στους νεαντερτάλιους, «ευλόγως τα αποτυπώματα μπορούν να αποδοθούν στον προγενέστερο ανθρώπινο τύπο (*Homo Sapiens neanderthalensis*)».

Υπάρχει όμως πιθανότητα να ανήκαν στον σύγχρονο άνθρωπο, πράγμα που θα σήμαινε ότι ο τελευταίος «έφτασε στον ελλαδικό χώρο πολύ νωρίτερα απ ό,τι στην υπόλοιπη Ευρώπη, δηλαδή όπως περίπου στη Μέση Ανατολή, το 100.000 π.Χ.». Ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες προκύπτουν επίσης από τα αρχαιοβοτανικά κατάλοιπα και την ανθρακολογική μελέτη. «Με τη διαδικασία του νεροκόσκινου εντοπίστηκαν στα παλαιολιθικά στρώματα καμένοι καρποί, όπως άγριο αμύγδαλο, βατόμουρο, τσικουδιά, μπιζέλι κ.ά., ψυχανθή (όσπρια) και αγρωστώδη (δημητριακά), ως αποτέλεσμα καρποσυλλογής προς βρώση».

Η συστηματική ανασκαφική έρευνα κατέγραψε αφενός γεωλογικές επιχώσεις του Πλειστόκαινου και του Ολόκαινου, αφετέρου ανθρωπογενείς επιχώσεις, συνολικού πάχους περίπου 6 μέτρων. Αυτές βεβαιώνουν την αδιάκοπη χρήση του σπηλαίου κατά τη Μέση και Ανώτερη Παλαιολιθική, τη Μεσολιθική και τη Νεολιθική εποχή. Δείγματα (π.χ. κάρβουνο,

ανθρώπινα οστά) προερχόμενα από τις επιχώσεις, που χρονολογήθηκαν με μεθόδους των φυσικών επιστημών, πιστοποιούν την κατοίκηση του σπηλαίου περίπου από το 50.000 μέχρι το 4000 π.Χ. Η χρήση του συνεχίστηκε περιοδικά και κατά την Εποχή του Χαλκού, αλλά και κατά τους ιστορικούς χρόνους, μέχρι και το 1955.

Είναι η πρώτη φορά που στη Θεσσαλία τεκμηριώνεται σπηλαιοκατοίκηση κατά την Παλαιολιθική εποχή, αφού τα περισσότερα γνωστά ευρήματα της εποχής αυτής προέρχονται από υπαίθριες θέσεις. Επιπλέον το σπήλαιο της Θεόπετρας αποτελεί το μοναδικό, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, σπήλαιο στην Ελλάδα, όπου μπορεί να μελετηθεί και να χρονολογηθεί τόσο η μετάβαση από την Ανώτερη Παλαιολιθική στη Μεσολιθική όσο και το πέρασμα από τη Μεσολιθική στη Νεολιθική εποχή.

Στη στρωματογραφική ακολουθία της Θεόπετρας διακρίθηκαν τρεις ψυχρές περίοδοι: μια στη διάρκεια της Μέσης Παλαιολιθικής, μια στη διάρκεια της Ανώτερης Παλαιολιθικής και μια κατά την τελική Ανώτερη Παλαιολιθική, δηλαδή κατά το τέλος του Πλειστόκαινου.

Ανάπλαση του σπηλαίου

Η συστηματική ανασκαφική έρευνα και μελέτη του υλικού της Θεόπετρας διεξάγεται από το 1987 από διεπιστημονική ομάδα ερευνητών της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου Αικατερίνης Κυπαρίση - Αποστολικά. Το 2005 ξεκίνησαν τα έργα για την ανάπλαση και ανάδειξη του σπηλαίου με τη δημιουργία διαδρόμου επισκεπτών ο οποίος εξυπηρετεί και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες. Αυτή τη στιγμή τα έργα στον εσωτερικό αλλά και τον εξωτερικό τομέα του σπηλαίου έχουν ολοκληρωθεί και το σπήλαιο είναι ανοιχτό στους επισκέπτες.

Διαρύθμιση του σπηλαίου

Όσον αφορά στη διαρύθμιση του σπηλαίου, στο εσωτερικό του υπάρχει διάδρομος κυκλοφορίας που περιτρέχει όλο το σπήλαιο με μια πορεία περίπου περιμετρική. Είναι επίπεδος (με τις απαραίτητες μικρές κλίσεις) και έχει προστατευτικό κιγκλίδωμα. Ο διάδρομος δεν εφάπτεται του δαπέδου αλλά παραμένει εναέριος, εδραζόμενος σε μικρές βάσεις από σκυρόδεμα. Έτσι, ο επισκέπτης κινείται πάνω από τα αρχαιολογικά σκάμματα, ώστε να μπορεί να βλέπει τα κατά χώραν διατηρημένα ευρήματα.

Μπαίνοντας οι επισκέπτες στο σπήλαιο έχουν μια γενική κατ' αρχήν εικόνα του σπηλαίου και των ανασκαφικών τομών. Στη συνέχεια, ο επισκέπτης, ξεκινώντας την ξενάγηση από τη

δυτική πλευρά του σπηλαίου, βλέπει αριστερά και δεξιά του (ανατολικά και δυτικά δηλαδή του διαδρόμου) τις ανασκαφικές τομές με τα αντίστοιχα ευρήματα. Στο τέλος αυτής της πρώτης διαδρομής υπάρχει μικρό πλάτωμα, που χρησιμεύει ως χώρος στάσης και ενημέρωσης των επισκεπτών για την ιστορία του σπηλαίου και των προϊστορικών ενοίκων του.

Στο ίδιο σημείο, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να βλέπουν τα σκάμματα της ανασκαφής και τα ευρήματα: τις εστίες της Μεσολιθικής περιόδου και τις εστίες των 60.000 ετών.

Από τα δυτικά της γέφυρας, ο επισκέπτης έχει άμεση οπτική επαφή με την καμένη επιφάνεια, όπου σώζονται τα αποτυπώματα των ανθρώπινων πελμάτων, χρονολογημένα με θερμοφωταύγεια στα 110-135000 χρόνια πριν και τα οποία είναι ορατά μέσω γυάλινης επιφάνειας του δαπέδου του διαδρόμου σ' εκείνο το τμήμα του. Στην ίδια περιοχή σημαίνεται ο χώρος εύρεσης δύο ταφών.

Από την άλλη πλευρά, ανατολικά της γέφυρας, υπάρχουν τρία σκάμματα, δίπλα ακριβώς στα ανατολικά βραχώδη τοιχώματα του σπηλαίου, όπου, η ανασκαφή έχει φτάσει στο φυσικό ασβεστολιθικό υπόβαθρο και όπου έχουν βρεθεί, σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης, οστά Μέσης Παλαιολιθικής εποχής, που ανήκουν σε σπηλαία άρκτο αλλά και σε ύαινα, κόκκινο ελάφι, αιγοειδή, λύκο και άλλα μικρότερα είδη ζώων.

Στον περίπατό του αυτό, ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρεί τις εναλλαγές του κλίματος στη διάρκεια του Πλειστοκαίνου, το χώρο εύρεσης της μεσολιθικής ταφής, καθώς και άλλη μεσολιθική ταφή, που βρέθηκε με την ευκαιρία των έργων ανάδειξης στο σπήλαιο.